

ՍՄԲԱՏ ՇԱՀԱԶԻԶ

Երեւան նահանգի Աշտարակ գիւղում ծնունդ առաւ մեր քնարերգակ բանաստեղծը : Հայրը՝ Տէր Սիմոն քահանայն մի առանձին ազգեցեութիւն չունեցաւ նրա մանկական սրտին ու մաքին , որովհետեւ վախճանուեց 1847 թուի խօլերային համաճարակի ժամանակամիջոցին , երբ Սմբատը վեց տարեկան չը կար : Աւելի մեծ եւ բարերար ազգեցեութիւն ունեցաւ մայրը՝ Խոսրովիկուխաւ , որն ամբողջ գիւղում յայտնի էր իբրեւ առաջին գեղեցիկուհի , խելացի ու համեստ բնաւորութեամբ : Երկու սիրուն եւ զգայուն ոտանաւոր՝ « Երազ » եւ « Վերջին հրաժեշտ »ը , որ նուիրուած են մօրը , արդէն պարզ ցոյց են տալիս թէ ո՞ր աստիճանի մայրական զարգացրած քնքոյշ զգայմունքների ու զեղմունքների խոր , անջընջելի ապաւորութեան տակ է եղել բանաստեղծը եւ թէ ի՞նչպիսի կարօտագին սենչանքներ են յուզել , ուրտել սիրտը , քսան տարի քայակայելով հայրենի գիւղից օտարութեան մէջ , դէպի մայրական անկեղծ գորովանքը , ժպիտը , համբոյրները եւ այն ամենը առ հասարակ , ինչ

որ ստացել է նրանից, ջամբած անաբատ կաթի հետ միասին, օրօրոցի հասակից ակսած Մայրական գիրկը ո՞ր բանաստեղծի համար խորին ըզ-
գացմունքի աղբիւր չէ եղել եւ վառ յիշողութիւններ չէ զարթացրել,
նա անմոռանալի եւ ամենից թանգն է։ Հայրենի գիւղն էլ իր եւ իր շրջա-
կայքի բնութեան դեղանկար տեսարաններով, մի կողմից Մասիսը, միւս
կողմից Արագածը ձիւնափայլ փառաթիւերով նոյնպէս լաւ տպաւորութիւն
են թողել քանաստեղծի սրեւակայութեան, եւ յիշողութեան վրայ։ Եւ
դրա համար նա շա՛տ ասեալով է երգել այդ մասին իր բանաստեղծութիւն-
ներում։

Տասներկու տարեկան հասակում թողնում է ծննդավայր Աշտարակը
եւ գնում Մոսկուա, որը նրա երկրորդ հայրենիք դարձաւ 1852-ից մինչեւ
1890 թուականի վերջերը, ուր սկզբից մանկով Լազարեան ճեմարանը՝
10 տարուայ մէջ աւարտած է դասընթացքը, մնալով վերակայու եւ Հա-
յոց լեզուի աստուգիչ պատրաստական դասարանում, իսկ Մսեր մագիստ-
րոսի մահից յետոյ շարունակում է նոյն լեզուի եւ գրականութեան պա-
սառաւութեան պաշտօնավարութիւնը քառօր զասարաններում մինչեւ
1897 թ. իս միայն Մոսկուայից կարողացաւ 1873-ին մի փոքրիկ ճանա-
պարհորդութիւն կատարել յէլպի ծննդավայր գիւղը՝ գլխաւորապէս մօրը
կարօտած, որի մանկաբայժ ինամբի եւ դարբինների տակ ստացել էր մի
զգայուն սիրտ, այնքա՛ն պաշտելի։

Բանաստեղծական բնատուր ձեւքը եւ շնորհքը շատ վաղ սկսուեց
նրա մէջ։ Դեռ զարոյցական նստարանից նա գրում, շարադրում էր ոտա-
նաւորներ, որոնք 1859-ին հրատարակուեցին «Ճոգքաղ»-ի մէջ։ Բայց
նա շուտով ազատուեց թէ՛ «Ճոգքաղ»-ից եւ թէ՛ գրաբարամուտ տանա-
ւորների դրելու մեղքից(1)։ Արդէն աշակերտական օրերից նա կարգում,
ժանոթանում էր եւրոպական գրականութեան, եւ այնքան խոր տպաւո-
րութեամբ իր տաղանդի զարգացման, որ Շէքսպիրի, Պուշկինի, Գէ-
թէի, մանաւանդ անգլիացի բանաստեղծ լորդ Բայրոնի մաքի ազդեցու-
թեան հետքերն աւելայնեցին շատ անգի երեսան են դալիս նրա ոտանա-
ւորների տողերում։

1807-ին Բայրոնը լոյս ընծայեց մի հատորիկ բանաստեղծութիւն-
ների «Ազատութեան մասեր»։ 53 տարուց յետոյ, 1860-ին, Ս. Շահա-
ղիզն էլ նոյն խորագրով հրատարակեց Առկուայում հայերէն բանաստեղ-
ծութիւնների մի գրքոյկ, որը դպրոցում հարգացած կլասիքական հե-
ղինակներից թարգմանութիւններ եւ նմանողութիւններ են, մանաւանդ
Բայրոնի այնգիւրայի ներշնչման տակ՝ նման զգացումների արտայայտու-

(1) Սկզբում նոյն մեղքի մէջն էր թաթախուած եւ Գամառ-Քաթի-
պան իր հայր Գաբրիէլ Պատկանեանի խիստագրութեամբ լոյս տեսնող
թերթի մէջ։

թեամբ քաղցրախոյն մեղեդիներ ու երգեր, սիրոյ եւ հայրենիքի մասին, Դա մի նախերգանք է, մի պատանեկան անդրանիկ փորձ, որը թէեւ հասարակութեան ճաշակին հաճելի չեղաւ, բայց նրանցում բուրում էին պայծառ նշոյլներ թաքնուած սաղանդի՝ ապագայում նպատակին հասնելու:

Մեր ազդային յառաջդիմութեան պատմութեան մէջ մտաւոր եւ բարոյական ժառանգութեան մի նշանաւոր դարագլուխ կազմող այն ուսանելի եւ յիշատակելի ժամանակաշրջանին, երբ դարաւոր անշարժ քնի օրրանքներէջ նոր էր հայ հասարակութիւնը զարթնում եւ մտքի ազատութեան յեղափոխութեամբ ձգտում զէպի լուսաւորութեան նուիրական գործը, երբ Ս. Նազարեանի, Մ. Նալբանդեանի եւ Ռ. Պատկանեանի քաղաքացիական եռանդով նոր էր հորիզոնում վերածնութեան պայծառ արշալոյսը շողչողում, երբ գրաբարի գէմ՝ իւրեւ՝ հասուն ժամանակի պահանջողութեամբ՝ զարգացման կենդանի ղեկավար գործադրութիւն էր պահանջում մոդովրդի ընդհանուրին հասկանալի եւ գիւրջմբռնելի աշխարհիկ լեզուի քաղաքացիութիւնը, երբ գրականութեան եւ հրապարակախօսութեան մէջ ձգտումներ, հակումներ եւ իդէալները զանազան գոյն ու կերպարանք ներկայացնող հակատրամադիր իրարանցումը, չփութը, աշխարհաստեցեցքների եւ ուղղութեան ոգու դաւանանքների հին եւ նոր պատերազմող պայքարները դեռ չէին վերջացրել իրենց հաշիւները, անձ՝ այդ նշանակելի պատմական ժամանակ դրական առարկէզ է դուրս գալիս Ս. Շահազիզը «Հիւսիսասիայ»-ի էջերում:

Գրական երեւոյթների ուսումնասիրութեան հետեւող ամեն մի բարեխիղճ հայ մարդ անշուշտ կը խոստովանի, որ «Հիւսիսասիայ»-ի կատարած դերը ահագին է եւ ազատամիտ մտրակողական ուղղութեան մէջ առաջնութեան ոյտուռի մեծաբեւոյ իրաւունքը նրան է արժանի: Այդ ամագրի մէջ կռել-կոփեցին իրենց անդրանիկ հիմնական անյողողոյց ոյժերը Ս. Նազարեան, Մ. Նալբանդեան, Ռ. Պատկանեան, Խորէն Ստեփանէ, Վերովիլ Պատկանեան, Դէորդ Բարխուդարեան, Յովհ. Քուչուքեան, Երեմիա Սահակեան, Սիմոն Ֆելէկեան եւ ուրիշ լաւագոյն գրիչներ: Այնուհետ առաջին անգամ հնչեցրից Բաֆֆին Աղթամարայ կըղզուց «Ձայն տուր, ո՛վ ծովակ»՝ որը այժմ սիրելի երգ է դարձած ժողովրդական: Այնուհետ յայտնի դարձաւ ընթերցող հասարակութեան սուս բանաստեղծ Լեւոնտովի «Դեւ»՝ հրաշակերտ պոէմը՝ թարգմանութեամբ Լճանուկ Սաղաթեանի, որի մէջ այդ վաղամեակի երիտասարդը ցոյց էր տալիս լաւ բանաստեղծական շնորհք:

«Աղատութեան ժամը» առաջին փորձից յետոյ, վերջապէս 1861-ին, դեռ ուսումը ճեմարանումը չաւարտած, Շահազիզը ծանօթանում է 60-ական թուականներին մտքի լաւագոյն գործող ներկայացուցիչների հետ և: Նրանց չարքում տպագրութեան է սկսում հեղհեղէ իր

ստանաւորները « Հիւսիսափայլ »-ի մէջ ։ « Հիւսիսափայլ »-ը եղաւ նրա մտքի լապտերը եւ խթանը բանաստեղծական հոգակի տալածման ։ « Նա սնուեց, մեծացաւ « Հիւսիսափայլ »-ի անմիջական դպրոցի ազդեցութեան տակ » (1) լինելով այդ թերթի տաղանդաւոր աշխատակիցներից մէկը, խմբագիր Ս. Նազարեանի ամենամօտ մտերիմ բարեկամը եւ մինչեւ վերջը երկրպագու եւ պաշտպան նրա դաւանած « լուսամիտ-մարտնչող » գաղափարներին ու սկզբունքներին Այնքան էին մօտեցել եւ մտերմացել միմեանց, որ երբ Ս. Նազարեանը մահուան անկողնում տառապելիս է եղել, դառնում է երիտասարդ ընկեր Ս. Շահազիզին այս անմոռանալի խօսքերով . « Այո՛, ինձ մնում է մեռանել, կարծում եմ դու՝ որ ես մահօք երկիւղ ունիմ . ո՛չ, իմ ազնիւ ընկեր, դա մի բնական հարկաւորութիւն է ։ Բայց այն սիրելութեան կապերը, որ կապում էին միմեանց հեռ երկու սիրող սրտեր, այն քնքոյշ յարակցութիւնները, որ կացին երկու անձնանուէր բարեկամների մէջ, եթէ իմանայիր որքան դառնութիւն եմ զգում, երբ մտածում եմ, որ այդ կապերը, այդ յարակցութիւնները պիտի քայքայուէին » ։ Իսկ Ս. Շահազիզը իր սիրելի ուսուցչի եւ մօտեւրիմ ընկերոջ մահից յետ՝ « օրհնեալ մարդու յիշատակին » նուիրում է հետեւեալ ազդու ոտանաւորը, որ ներշնչուած է երկուսւմ Հորացիոսի ոճով .

Սնձեռագործ գու մահարձան քեզ կանգնեցիր ,
Ո՛չ հողանիւթ , որպէս երկաթ կամ ուրծաքար .
Հրգօր գրչով , սուրբ վաստակով ու անձանձիւր ,
Շուռֆ կենդանի եւ յետ մահուան հանդիսացար :
Սհա նոր Ազգ եւ նոր Լեզուդ իւր ձիթնին ,
Քո ջրով բուսած , քե՛զ է բերում , ո՛վ Ստեփանոս ,
Խաղաղ միտ՝ մի՛ վրդովուիր , քոնն է դափնին ,
Խաւարի մէջ լոյս մեզ ծագող Պոմէթեոս :
Աշխարհ ծնար եւ աշխարհիս գարձար մշակ ,
Բայց չտեսար այս աշխարհից անդորրութիւն -
Աշխատաւոր մարդկան բաժին է փշեայ պսակ :
Ա՛հ , քրտնաջան ռսկրների՛դ իսղաղութիւն :

Ըստ արժանւոյն համակիր երաժարագիտութեան զդասցումը աւելի արտայայտուեց 1881-ին « Հրապարակախօս ծայն » կէս-քննադատական եւ կէս-ընդդիմախօսական աշխատութեան մէջ, որով կառւի ապարկւղ նեւտուեց Շահազիզը Այ. Երեցեանի մի խիստ, բայց տեղ անդ անարդար, ծայրահեղութեան հասցրած քննութեան դէմ՝ քաջաբար եւ անկեղծօրէն պաշտպանելով Ս. Նազարեանի օգտակար անձնաւորութիւնը եւ նրա օր

(1) Շատ գեղեցիկ առդեր է նուիրել Շահազիզին պ. Լէօ Վենետիկ Գեղուկու մէջ :

դան « Հիւսիսափայլ »-ի էական արժանաւորութիւնները ազատամտութեան դժուարին հարթած չաւղում : Շահագիզի արդարացի բողոքին եւս արձագանգ տուաւ Գրիգոր Արծրունին « Մշակ »-ում , քննադատութեան ենթարկելով նոյնպէս Ս. Նազարեանի գրական գործունէութիւնը եւ « Հրապարակախօս ձայն »-ի համար վկայում էր եւս թէ « կարգացում է յափշտակութեամբ » : Զիշտ որ նրանում զանաւոր ենք կտրուկ եւ կորովի ոճ , համոզիչ դարձուածքներ , միայն նա էլ տեղ տեղ Երեցեանի պէս միակողմանի չափազանցութեան մէջ էր բնկել :

Պէտք է չը մոռանալ , որ պ. Շահագիզը ոչ միայն բանաստեղծական , այլ եւ՝ ուսուցչական , մանկավարժական ասպարիզում նշանաւոր դեր է խաղացել : Նրա աշակերտները համեստ երախտագիտական պարտականութիւն համարելով՝ 1892-ի ապրիլի 9-ին գնահատեցին նրա 30-ամեայ գործունէութիւնը շքեղ հանդիսով մի կատարած ազգային սոսնախըմբուսով , որին մասնակցեցին շնորհաւորութիւններով երկրի զանազան տեղերից նշանաւոր մարդիկ , գրողներ եւ խմբագիրներ : Տպուեցին եւ բաւական յօրուածներ թէ՛ կենսագրական եւ թէ՛ յորեկեանի մասնաւոր մասնակցութիւններին մասին : Մի տարի այդ հանդիսից յետոյ ինքը Շահագիզը իր ստացած տպաւորութիւնները հրատարակեց « Յօրեկեանի տարեգարձ » շքեղատիպ գրքի մէջ , ուր երկար լուծ քնարի մի յանի թրթռումներ հնչեցրեց հ'ւ մի քանի ուսանաւորներով , որ իր բանաստեղծական փառքի վրայ նոր բան չաւելացրեց եւ միայն 1890-ին նորից յիշելով քնարը , կարծես ցոյց տալ ուզեց իր հրաժարականը Պառնասի մուգային « լինել մշակ հասարակաց պիտոյքի » ուխտած նշանաբան զաղափարից .

Մեռաւ իմ մուգան , հանգաւ եւ կրակ ,

Անտառը լցուեց չոր տերեւներով ,

Երկինքը ծածկուեց , փախաւ արեգակ ,

Էլ ես չեմ ապրում ուրախ երգերով .

Ե՛ւ աստեղազարդ ընդորակ գմբէթ

Ե՛ւ արծաթափայլ ջրերի խոխոչին

Այլ եւս չէ խօսում բանաստեղծի հետ ,

Եւ ոչ այցելում աւերած իմ տուն :

Այժմ ինձ մնաց միայն փշրանքներ ,

Մայր մտաւ ահա եւ նշոյլ վերջին , —

Հանում եմ զրահս ե՛ւ զէն ե՛ւ զարդեր ,

Եանձնում եմ դրանց մանուկ սեբնդին :

Ռուսահայոց մտաւոր վերածնութեան կարապետող գործում գուցէ ոչ մի գրական-բանաստեղծական արժէք չը ներկայացնէր Շահագիզը , եթէ չունենար գրած « Լեւոնի վիշտը » եւ մուտք գործած չը լինէր իւրեւ աշխատակից « Հիւսիսափայլ »-ում : Այո՛ , « Լեւոնի վիշտը » թէ

առաջ եւ թէ հիմայ մեր հայկական միակ պօէման է : որի շնորհիւ պ. Շահաղիզը բանաստեղծութիւնը հասցրեց երաժշտական նրբին բարձր կա- տարելութեան : Միայն վերջին ժամանակներս լոյս տեսած մեր նորագոյն երիտասարդ բանաստեղծների գրչի տակից մի քանի հետաքրքրական եւ ուշադրութեան արժանի պօէմներ , բայց բոլորովին ուրիշ ձևերի եւ գոյների արտայայտման առանձնայատկութիւններով : Միմիայն « Լեւ- լոնի վիշտը » պօէմի շնորհիւ է Շահաղիզը փառաբանութեան քանադասեղծ ճանա- չուած եւ շատերն են այդ պօէմի քննադատութեամբ պարսպել — Մշակ, 1881 թ. 89. Արարատ, 1893 թ. 5. Մուրճ, 1897 թ. 7-8. Արձագանք, 1897 թ. 86. Մուրճ, 1901 թ. 1. Մուրճ 1891-1892 Եղիշէ Մաղաթեան , Մուրճ, 1898, 4. Կուսիկեան. Վ. Փափաղեանի ժողովածու Վշակ, 1901, էջ 334 Մինաս Բերբերեան, նոյնը արտասպած առանձին գրքոյկով, Լէօ « Ստեփանոս Նազարեան » կենսագրականում եւ Դեղունի « Թուսահայ գրականութիւնը » , Իսկ Ա. Մատուրեանը 1897 թուին , երբ Ս. Շահա- ղիզը Լազարեան ճեմարանից իր հրաժարական ողջոյնը առաւ , նրա 35 տարուայ վաստակը ներթողութեան արժանացրեց « Երեսուցի հինգ տարի » աշուռով մի գրքոյկով : Եւ նրա յօքելեանի առիթով նոյն երիտասարդ բանաստեղծը երեք շա'տ սիրուն ոտանաւոր է նուիրել իր բանաստեղծու- թիւնների I եւ II հատորներում : Ահա թէ նա ի՞նչպէս է գրուստում պատկառելի բանաստեղծին , առաջ բերինք իւրաքանչիւրից մի քանի տուն :

. . . Բայց ոչ . . . ո՛վ ազգիս քաղցրախօս երգիչ ,

Դու մի պարզ էակ ծնար այս աշխարհ ,

Դու ծնար պօէտ — սիրոյ քարոզիչ .

Դու ծնար ազգիդ անկեղծ սիրահար .

Եւ հնչեց քընարդ ազատ , համարձակ ,

Նա ոգեւորեց մեր սիրան ու հոգին .

Եւ ահա՛ այսօր յարատեւ քեզ կեանք

Բարեմաղթում է քո ազգի որդին :

(I հատոր, էջ 38. « Բանաստեղծ Սմբատ Շահաղիզեանին » յօքելեանի առիթով)

Դա՛ռն է մեր կեանքը , ախ՛ուր մեր օրեր , (1)

Ձը կայ մեզ հանգիստ , չը կայ խնդութիւն .

Միայն տառապանք եւ տնվերջ վշտեր

Մեր հէգ սրտերից քամում են արիւն . . .

Նայում ենք վերեւ — ամպամած երկինք ,

(1) Այս զոդարիկ ոտանաւորը ամբողջութեամբ ապուած է իմ խմբագրած նորագոյն բանաստեղծութիւնների « Զգացմունք » ժողովածուի մէջ :

Նայում ենք ներքեւ — շիրիմ ոտքի տակ ,
 Նայում ենք մեր շուրջ — անեղ փոթորիկ ,
 Իսկ մեր ձեռքերին — շղթայ ու կապանք . . .
 Նւ որպէս խաւար , մռայլուած գիշեր ,
 Անզօր ողբում են մեր սիրտն ու հոգին ,
 Եւ քանի՛ ըղձեր , քանի՛ խորհուրդներ
 Ճնշուած նիւրհում են մեր կրծքի տակին . . .
 . . . Նրդի՛ր մեզ անահ , կորովի ձայնով
 Փառք եւ յաղթանակ փայլուն գործերի .
 Նրդի՛ր , որ ազատ քնարիդ լարերով
 Ճնցես թեւերը թըմրած սրտերի . . .
 . . . Նրդի՛ր , թո՛ղ քո երգն անկեղծ , ոգելից ,
 Որպէս ջերմ աղօթք հայրենասէրի .
 Յըրուէ մռայլը վըհատ սրտերից ,
 Բանայ մեզ աղբիւր ոսկի յոյսերի . . .
 . . . Դա՛ռն է մեր կեանք , տխուր մեր օրեր ,
 Մեզ կաշկանդել է բռնութեան շղթան .
 Օ՛ր , երգի՛չ , երգի՛ր մեզ հըզօր երգեր ,
 Բոցավա՛ռ երգեր ոգեւորութեան . . .

(II հատոր , էջ 22 եւ 23, « Հայ երգչին » . կարդացուած է յօրեւեանի ժամանակ .)

Փա՛ռք եւ երանի՛ր
 Բեզ քաջ սերմնացան ,
 Որ դաշտն հայրենի
 Չես թողնում խոպան ,
 Որ ջերմ յոյսերով
 Դեռ նրա գրկում
 Ապրում ես սիրով
 Եւ սիրով տանջվում . . .

(II հատոր , էջ 27 « Սերմնացան »)

Այս մէջէմէջ բերուած կտորներէից կարելի է պարզ եղբակացնել թէ Շահազիզի մտերիմ բարեկամը՝ պ. Մատուրեանը(1) ի՛նչպէս խոր եւ լաւ է ըմբռնել « Լեւոնի վիշտը » հեղինակին եւ թէ ինչպիսի շնորհալի ըզգացմունքներ է նուիրում, ըստ արժանւոյն գնահատելով ու բնորոշելով « Հայ երգչի » եւ « Սերմնացանի » քնարերգութեան ոգեւորութիւնը « Հային պատրաստելու նոր կեանքի համար » :

(1) Այս շնորհալի բանաստեղծի մասին ես արդէն խօսել եմ Վենեւտկի « Գեղունի » հանդիսի մէջ (1902, N 3) . կը խօսեմ եւ « Բանասէրում » միւս նորագոյն բանաստեղծների շարքում աւելի մանրամասնօրէն :

Սմբատ Շահադիզի վերջին ժամանակների աշխատութիւններն են « Ամառնային նամակներ » 1897-ին , ուր մեծ պաշապանութիւն է ցոյց տալիս մեր պատմահայր Մովսէս Խորենացուն եւ ընդհանրապէս բանասիրական նիւթեր են պարունակում հայկական լեզուի հանգամանքների , պատմութեան եւ կրօնի մասին : Աշխոյժ ոճով գերակշիռ տեղ է տալիս սեպուհի զաղափարական ուղղութեան հոռանքներին եւ նրանց առաջացրած բարեքններին :

« Յիշողութիւններ Վարդանանց ասոնի առթիւ » , 1901-ին , որ նըմանվում է ճառարարական գրութեան , վերցրած 5-րդ դարու պատկերներէ , յարակցելով եւ ժամանակակից ներկան իր դոյների լուսաբանութեամբ :

« Մի քանի խօսք իմ ընթերցողներին » մի հրապարակաստութիւն է , մի ընդարձակ առաջնորդող յօդուած , որով ուզում է քննել լուսաբանելով ազգի գոյութեան խնդիրը , թէ « Ասեցէք , ի՞նչ անենք , որ փոքր ազգերը չը հալուին ժամանակի լայնափոր եւ լայնաբերան քուրայի մէջ » (էջ 22) : Եւ կարծես պատասխան իրեն դրադեցրած եւ տանջած հարց առաջարկութեան՝ առում է . « Արթուն կացէք , ուր չը կայ լեզու եւ գրականութիւն , մեռած կեանքի յարութիւն էլ չի կարող լինել » (էջ 63) : Նա շատ թռուցիկ է անցնում բուն խնդրի ուսումնասիրութեան բայց եւ իրեն յատուկ ախորժելի ոճով շատ համակրելի կարծիքներ է յայտնում ազատամտական տեսութեան եւ կրօնի խնդրը որոշելու մէջ . « Գերակշիռը ազգութեան կողմն է եւ ոչ կրօնի , այսինքն բոլոր Հայերը առաջ պէտք է պաշտեն իրենց հայութիւնը եւ յետոյ դաւանութիւնը : Այս պատճառով եթէ այդ դաւանութիւնը իմ ուղղութեանը կաշառէր ու հեռացնէր իմ լեզուից , ապա ես պատրաստ էի հրաժարուել նրա բոլոր խոստացած երանութիւններից » (էջ 42) : Իսկ գրողներին Շահադիզը գեղեցիկ կերպով խրատ է կարդում . « Ամեն շարագրութիւն պէտք է ներկայացնէ մի աւարտած շինուած , որի մասերը պիտի ունենան ներդաշնակ առնչութիւն գէպի ամբողջը , իսկ լեզուն , որ լաւ գրութեան գլխաւոր պայմաններից մինն է , պիտի բարեխղճութեամբ մշակել , քերել , տաշել եւ հասցնել ազնիւ քարի գեղեցիկութեան : Սրա համար հարկաւոր չէ շտապել , ինչպէս « ով շուա , նա կուշա » , որ այս դէպքում միշտ քաղցած կը մնայ . հարկաւոր չէ մի քանի օղոր շանգուկ թղթի վրայ եւ յանձնել տպարանին կիսատ դրած , պիտի երկար ու բարակ մշակել , մի անգամ գրածը մի քանի անգամ ջնջել եւ նորից գրել (էջ 55) , այնպէս որ « կրիսիկոսը » անաչառ քննելով այն , բոլոր մասերով անխոցելի դանի եւ ոչ թէ ընկուզի պէս ջարդի եւ ողջ տեղ չը թողնի նրա մէջ » (1) (էջ 56) , իսկ « Լեւոնի վիշապ » նա հրատարակեց Մոսկուա-

(1) Լաւ կանէին , եթէ մի կարգի գրողներ « տկանի օղ » չէնէնի քանաստեղծի այս խրատը , այս դպուշացնող դասը :

յում 1905 թուին ձիւն է. հեղինակը և ժամանակակից զեպոստանում իր այդ պոէմին, որովհետեւ նրանում ժամանակակից կեանքն է արտացոլվում. ժամանակակից շփոթած հասարակական իրավան պահանջներն ու խնդիրներն է երգվում. գինուորում համարութեան եւ յաւազգիմութեան կաշկանդող խաւարի գէմ: Պոէմը նուիրած է Լազարեան ճեմարանի 50-ամեակին: Բամանում է շորս գլխի. խրաքանչիւրը Լճոսից աւելի սառնաւորների պարունակութեամբ Տեղ-անդ աղքատ յանգաւոր եւ վանկական աղերքը անհոգ վերաբերութեամբ՝ կողմում են սաղաթափական կանանների ու պահանջների գէմ: Յառաջարան մի սառնաւոր նախերգանքում նա քաղաքացիական անհոգ ժող պաշտպանում է աշխարհաբար լիզուին, որի պոթառացման եւ զարգացման գործում Ս. Նազարեանի, Մ. Նալբանդեանի, Ռ. Պապկանի, Խ. Արովեանի ու զգալութեամբ մեծ ներդարութիւն է ունեցել եւ Ս. Շահազիզը: Նա մարտնչւում, հարստում է հակառակորդներին եւ ողջոյնական ձօն է կարգում գրչին եւ սեզանին: Ամեն գլխի սկզբներում եւ վերջերում նա իր անձնական զգացմունքներն ու խորհրդածութիւններն է անում:

Ա Բանասէր ա-ի 1903 թ. երկու համարում և Իւրիյ Վեսելովսկի և կենսագրականում եւ խոստացայ աւել ընթերցողներին և Լեւոնի վիշաք և պոէմի բովանդակութիւնը եւ հայ կեանքի ու դրական երեւոյթների բարեխիղճ աստճասիրութեան գործով աղագրութեամբ առաջարկել երկուսուսարգ մասնագրի արտայայտած կարծիքները այդ պոէմի մասին: Խոստումս ու շացաւ. որովհետեւ խմբագիր Կ. Յ. Բամաջեանի բացակայութեամբ՝ (Ունի աստճասկան աղետարութեան պատճառով) ամսամասնակ ընդհատուեց և Բանասէր ա-ը, բայց այժմ վերակենդան կատարում եւ խոստումս:

Ս. Շահազիզին նուիրած 1902 թուին Վեսելովսկու գիրքը բազկացած է 103 էջերից եւ զարգարում է բանաստեղծի պատկերով: Առաջին 56 էջերում նա ծանոթացնում է աւա ընթերցողներին Ս. Շահազիզի բանաստեղծական եւ հրապարակախոսական գործունէութեան հետ: Այդ տեղ ցոյց է աւելիս Ռուսաց մասնագրութեան զգալի աղղեցութիւնը հայ բանաստեղծի վրայ. մանաւանդ Ռայսնի, Պուշկինի, Լերմոնովի եւ Հայնէի: Նախկին կրկնութիւնները նորաւոր լուսարանութիւններով հանդէտ է բերում Հայոց հին եւ նոր մասնագիրների ու բանաստեղծների մասին: Ընդհանրապէս Վեսելովսկին քննութեան է ենթարկում և Լեւոնի վիշաք և, առանց դուրս գալու նրա շրջանակից, հէնց քննութեան նիւթ դարձնելու նպատակով զգեի երկրորդ մասում (վերջում) զեպոստում են մի քանի չափածոյ սառնաւորների ստերէն թարգմանութիւնները(1), որոնք կատարում են խնամքով ու զեղեցիկ յաջողութեամբ:

(1) Թւով 24. Թարգմանութիւններն են՝ Վեսելովսկի, Լէվ Ուսանէց, Ս. Գոլովանկովսկի, Ի. Վիսյուկով եւ Յ. Գ. Մանասեան յաջող

Վեսելովսկին մի առ մի մատնանիչ է անում Շահազիզի ճոխ , պե-
րանոյշ լեզուն , դողալով զարձուածքները , ազատամիտ զաղափարների
չնչով ստացած ազգային բարեկիրթ դաստիարակութիւնը , ցոյց է տալիս ,
որ երիտասարդ թարմ մտքերի քարոզիչն է Ս . Շահազիզ պօէմում , ու
նա մտրակում է հին ու փթած յետադիմութիւնը , ազգազաւութիւնը ,
կեղծիքը , ուր երգում է ազգի « չարին ու բարին » , սէրը , վիշտը ,
տանջանքը , ձգտումը , կարիքը , պահանջները , թերութիւնները եւ այլն :
Այն մի տողի մէջ արդար բողոքի ձայն է լսվում եւ հրաւիրական կոչ
« Յառա՛ջ ազգութիւն » : Այդ բոլորը պ . Վեսելովսկին իմի է ամփոփում
բանաստեղծի ուղղութիւնը եւ արժանիքը իտէալական , գեղարուեստա-
կան եւ փիլիսոփայական տեսակէտից :

Ես մէջէ մէջ առաջ կը բերեմ Վեսելովսկու կարծիքները հայերէն
թարգմանութեամբ , եւ մէջէ մէջ էլ կը տամ իմ դիտողութիւնները , աչ-
խատելով ցոյց տալ « Լեւոնի Վիշտը » նշանաւոր պօէմի բուն էական
իդէան բովանդակութեամբ միասին իր թերութիւններով եւ մանաւանջ
բարեմասն առաւելութիւններով բանաստեղծական հանգամանքների մէջ :

Շուրաւէր .

ԳՐԻԳՈՐ ԲԱՆԱՍԱՆԵԱՆ

ՀԱՅ ԱՂՋԻԿ

Իմ աննման հայ աղջիկ ,
Դու հրեշտակի թայ աղջիկ .
Անուշ վարդ ես բաղիս մէջ ,
Նախշուն փերի տաղիս մէջ :

Բաղըս բաղ չէ առանց քեզ ,
Տաղըս տաղ չէ առանց քեզ .
Տաղըս հին է ու երգւած ,
Իսկ իմ բաղը նո՛ր ծաղկած . . .

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆՑ

Եւ Վեսելովսկու թարգմանած « Երազը » եւ Ումանէցի « Իտալուհիք եւ
Իտալացիք » . միւսները « Լեւոնի վիշտը » պօէմիցն են վերցրած :